

במדבר שלח לך רחמים נטו

בכל מקום שבו התורה נוקטת בלשון דומה, אנו רגילים להצביע על הדמיון בין שני העניינים. אך לא פחות מכך, מחייבת אותנו הלשון הדומה למצוא את ההבדלים בין המקומות הללו. הבדלים כאלה, יכולים להיות דקים מאוד בניסוח, אך עקרוניים מאוד במהות.

בפרשת השבוע, אנו קוראים על חטא חמור מאוד של עם ישראל. במבחן התוצאה, או אולי במבחן העונש, זהו החטא החמור ביותר בתולדות עם ישראל במדבר. חטא המרגלים מביא לכך שעם ישראל נאלץ לבלות 40 שנה במדבר, במקום להגיע ישירות אל ארץ ישראל. כל הדור השותף בחטא, לא זוכה להיכנס לארץ, והם מתים במדבר.

בהתמודדותו עם החטא, מגייס משה רבנו מילים אותן למד מן הקב"ה, מייד לאחר החטא הגדול הקודם – חטא העגל. במילים אלו, המכונות 13 מידות של רחמים, לימד הקב"ה את משה, כיצד להתפלל אליו כאשר הוא מבקש רחמים על עם ישראל (פרשת כי תשא, שמות לד):

וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא ה', ה', אֶל-רַחוּם וְחַנוּן, אֶרְךָ אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְאֱמֶת: נֹצַר חֶסֶד לְאֱלֹפִים נִשָּׂא עֹון וְנָפֶשׁ וְחַטָּאָה ...

במקרה שלנו, בתגובה לכוונת הקב"ה להשמיד את ישראל, אומר משה, את אותן המילים ... כמעט: וַעֲתָה יִגְדַּל נָא כַחַךְ אֶל-דִּנִּי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאָמֹר: ה' אֶרְךָ אֲפִים וְרַב חֶסֶד נִשָּׂא עֹון וְנָפֶשׁ ... חדי העין ודאי כבר שמו לב, כי המילים המודגשות בפסוקי ספר שמות, הן אלה שאינן נמצאות בפסוקים שלנו. מה יש בהן באותן המילים שהביא את משה להשמיט אותן?

נסס להסביר את ההשמטה הזו, לאור פירושי המילים שב13 מידות של רחמים¹. ה' ה' – החזרה על המילה הראשונה מבטאת לדעת רש"י את הנהגתו של הקב"ה כלפי מי שלא חטא וכלפי מי שחזר בתשובה על חטאיו. שתי המילים זהות, כדי לומר שהקב"ה מתייחס לשב בתשובה, בדיוק באותה הצורה שהתייחס אליו לפני שחטא.

אֶל-רַחוּם וְחַנוּן – זהו ביטוי חריג בנוף של 13 מידות של רחמים, מכיוון שהמונח א-ל מבטא בדרך כלל את מידת הדין. הסיבה להכליל אותו ה13 מידות של רחמים היא לא ברורה, אך נראה שכוונה אפשרית יכולה להיות שגם מי שדן, יכול לעשות זאת ב"מוזג שיפוטי" רחום וחנון, ולא בצורה תקיפה.

וְאֱמֶת – זוהי המילה השנייה החריגה ב13 מידות של רחמים. שהרי לפי האמת כנראה שהחוטא צריך לקבל את עונשו. גם כאן ניתן להסביר שלעיתים גם לפי האמת, במבט כולל, אין צורך להעניש.

נֹצַר חֶסֶד לְאֱלֹפִים – כלומר זוכר את החסדים לדורות רבים, והם מכפרים או מקלים על הפשעים. וְחַטָּאָה – בניגוד לעון ונפשע שהן עבירות במזיד, חטָאָה היא עוון בשוגג, ולכן גם קל יותר.

כאשר משה רבנו עומד לבקש מן הקב"ה על עם ישראל, לאחר חטא המרגלים, הוא עומד בפני תופעה חדשה. זהו חטא כללי, בו חוטא כל העם, מלבד חריגים. זהו חטא שקשה מאוד לסנגר עליו, ולמצוא בו נקודת זכות². מה יעשה משה? כיצד יבקש רחמים על מה שאין בו שום זכות? משה מחליט לא להפקיר את עם ישראל, ומבקש עליהם רחמים אך ורק מכיוון שהם בניו של הקב"ה. הוא מבקש שהקב"ה יתעלה יותר מ13 המידות של רחמים (וַעֲתָה יִגְדַּל נָא כַחַךְ אֶל-דִּנִּי [יותר מ]כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ), הוא משמיט את הטיעון של עשיית תשובה המופיע במילים ה' ה', את האפשרות להקלה בכניסה לעולם הדין המבוטאת בֶּאֱל-רַחוּם וְחַנוּן, מצד אחד ובְּאֱמֶת מצד שני, את זכירת החֶסֶד לְאֱלֹפִים שיבטל את הרעות, ואת הטיעון שהייתה כאן רק חטָאָה, כלומר שוגג בלבד. מה נשאר? רק אֶרְךָ אֲפִים, מי שסבלן גם כאשר חוטאים מולו, רַב חֶסֶד העושה מעשה חסד גם כשאין לכך הצדקה, וְנִשָּׂא אִפְּלֵיו עֹון וְנָפֶשׁ. במילים אחרות, אומר משה לקב"ה שהוא צריך להמשיך עם עם ישראל, בלי שום צורך להצדקה, פשוט מכיוון שאלו הם בניו.

כאן מגיע משה לפסגת הסנגוריה שלו על עם ישראל, ובדרך אגב מלמד אותנו משהו חשוב על עצמנו. אדם צריך להמשיך בקשר עם בניו, ללא תלות בשאלת התנהגותם. בן שמרגיש שאביו מקבל אותו על תנאי, רק אם ילך בדרך מסויימת, הוא אומלל, והתוצאות לקשר עלולות להיות קשות ומרות. רק במקום של החטא החמור ביותר, מתגלה תמצית ההורות המזוקקת – בן הוא בן, בכל מחיר.

שבת שלום

יעקב (יוקי) מאיר

¹ אני משתמש כאן בפירושים שונים למילים שונות. חלק מן הפרשנים מפרשים מילים מסויימות אחרת, ואף הפוך מן המובא כאן.

² לעומתו, בחטא העגל, מוצאים חז"ל נקודות זכות בעם ישראל, ואף מפרשים כך חלק מדבריו של משה.